

Beszélgetés Kinda István néprajzkutatóval, a Székely Nemzeti Múzeum főmuzeológusával

Gondozatlan temető, hálátlan utókor

FOTÓ: BODA L. GERGELY

Nem sok jót hozott az 1989-es fordulat a székelyföldi régi temetők számára. Az elfelejtett ősök sírjait nincs kinek gondoznia, a hozzátartozók elfogytak, az önkormányzatok és az egyház csekély érdeklődést tanúsít. Ugyanakkor sajnálatos módon lankadt a közösségi erő – állapítja meg Kinda István temetőkutatással foglalkozó EMKE-díjas néprajzkutató.

– Mivel magyarázható, hogy az utóbbi egy-két évtizedben megszűnt, jobb esetben csak lankadt az a székelyföldi közösségi erő, amelynek köszönhetően egy-egy település közössége összefogva óvta, rendezte vagy legalább takarította a temetőket?

– A határok '89 utáni megnyitása – azon túl, hogy szabadságot és gazdasági hasznot hozott –, számos kárt is okozott. Felbomlottak a hagyományos közösségek, mint például a nagycsaládok, az összetartó rokonsági hálók, amelyek nemzedékről nemzedékre gondoskodtak a temetők és ezzel együtt őseik emlékének ápolásáról. Nagyon sok külföldre távozott fiatal ma már nem is tartja számon, hogy nagyszülei hol nyugszanak. Azáltal, hogy ma már általános jelenség, hogy a székelyföldi falvakban villamosították a harangok működését, értelemszerűen megszűnt a hagyományos értelemben vett harangozó státusz, az a funkció, amelynek betöltője lényegében templomszolgaként dolgozott – a templom takarításától a temető gondozásáig számos feladatot ellátott –, s most már csak időnként a gombokat nyomogatja. A temetőket hasznára, a szénafűre és a gyümölcsre sem tartanak igényt, így a régi temetők vagy az újabb sírkertek régi részei gondozatlanok, és teljesen elvadultak.

– Egyszer úgy fogalmazott, hogy amikor egy-egy faluközösség tagjai ráveszik magukat, hogy halottak napja előtt kitakarítsák a temetőt, akár több kárt is tehetnek, mint amennyi hasznot...

– Néprajzkutatói, muzeológusi szemszögből ítélve valóban így látszanak a dolgok. Az elhagyatott nyugóhelyek hagyományos sírjeleit, a fejfákat meg a faragott-véssett homokköveket az újabb nemzedékek megpróbálják valamiképp eltávolítani vagy újrashakosítani. Mindez nem is tűnt gondnak mindaddig, amíg nem szembesültünk olyan esetekkel, hogy bizonyos településeken vagy akár régiókban a régi, szép kopjafás temetőket szinte teljes egészében felszámolták. A kopjafákat kidobálták, elégették, a kézzel faragott sírköveket anyagi megfontolásból beöntötték az új sírok alapjába.

– A műépítészeti giccs, amely előzőlött a történelmi városrészeinket, be-tört a temetőbe is?

– Sajnos, igen. Habár minden kornak megvan a maga szokása, ízlése; nem csak a divat, a népművészet is folyamatosan változik. A kultúra mindig újabb és újabb lépcsőfokokat meglépő organikus szeletének kell elképzelni. Amikor több száz évvel ezelőtt a sírokra ültetett élő fát a faragatlan kő váltotta fel, az is az adott kor meredek újításának számíthatott. Szintén jelentős stílusváltásnak számított a faragatlan sírkő megfaragása, a név belevésése is. A 20. század elejétől megjelent a kerámialapra égetett fénykép, amit akkor újításként, ma már giccsként lehet elkönyvelni. Az, hogy manapság egyesek kínai műköből vagy egyenesen műanyagból készült sírköveket állítanak, s korunk egészséges ízléssel rendelkező tagjai nem tudják megemészteni, még nem jelent semmit. Ugyanis nem kizárt, hogy ötven-száz év múlva ezek fognak majd hagyományos vagy régimódi sírköveknek számítani.

– Említette a harangozó feladatkorének a leegyszerűsítését és a helyi közösségek nemtörődömségét. Viszont bármikor közbelephetne az egyház, az önkormányzat, a civil társadalom. Mennyire erős ez a három pillér a székelyföldi temetők gondozásában?

– Sok faluban sem az egyház, sem az önkormányzatot nemigen érdekli, mi történik a régi sírokkal. Szerencsére számos településen létrejöttek olyan civil szervezetek, amelyeknek kitűzött célja az értékek és helyi hagyományok megmentése. Ezek az alapítványok, egyesületek közösségkövető erővel hatnak, közös munkaalakat, kalákákat szerveznek. A legszerencsésebb az lenne, ha a lelkes civilek mellé az egyházak és a helyhatóságok is felzárkóznának.

– A több száz vagy több ezer kilométerről érkező önkéntesek jelenléte és kézikönyvük megmozgatni azokat a helyieket, akiknek különben eszébe nem jutna a régi temetők karbantartása?

– A kezdeti értetlenkedést néhány nap után a szégyenérzet váltja fel. Szerencsés esetben még a naphosszat kocsmában üldögélő emberek is ráébrednek, hogy mégsem várhatják el a távolról érkező idegenektől, hogy maguk tegyék rendbe a székely

Kinda István temetőkutatással foglalkozik

ősök sírkertjét. A szervezők is igyekeznek éreztetni a helyiekkel, hogy a külföldi önkéntesek lényegében a helyi közösség feladatát végzik. Olyan tevékenységekről beszélünk, amelyeket hajdanán magától értetődően a család és a közösség végzett el.

– Nemcsak a több mint száz évvel ezelőtt távozott civilek sírjai, hanem az eltemetett német, orosz vagy akár magyar katonák nyughelye is számos településen gondozatlan...

– Ennél már csak az jelent nagyobb gondot, hogy sok ilyen sír jelöletlen. Szinte minden faluban él még olyan idős ember, aki ismeri a településen elesett idegen katonák történetét, s meg tudná mutatni, hol alusszák örök álmukat. A kutatott településeken célul tűztük ki, hogy megkeressük és megkérdezzük ezeket az embereket, és a begyűjtött információkat közzétesszük, a sírokat megjelöljük. A nemzedékről nemzedékre, szájhagyomány útján öröklődött információk még megvannak, de nem biztos, hogy a fiatalabb generációk ezt ugyanígy továbbadják.

– Ha ilyen lehangoló a helyzet a Székelyföldön, gondolom a dél-erdélyi szörványban vagy a moldvai csángóvidéken egyenesen tragikus. Azok már rég pusztulásra vannak itélve?

– A rehabilitációs programmal lényegében a természet törvényeivel dacolunk. Az elmúlás az élet velejárója, végső lecsengése. Azokon a településeken, ahonnan hiányzik az akarat, a szakember vagy egyáltalán a magyar ember, a magyar temetők pusztulása elkerülhetetlen. Nagyon sok moldvai csángó faluban a régi fejfák elkorhadtak, eltűntek, másol szándékosan, szervezett módon gyorsították fel eltűnésüket. Sok esetben be kell érniünk azokkal a fényképekkel, amelyek a huszadik században készültek.

– Egy-egy temetőrendezés alkalmával sikerül-e

történelmi kutatást is végezni vagy legalábbis elkezdni?

– Ilyen tekintetben Havadtó élen jár. Itt sikerült egy komplex néprajzi-történelmi kutatást elindítani, amelynek az első eredményei meg is születtek különböző tudományos dolgozatok és egy önálló kiadvány alakjában. Az igazi hozadéka egy efféle kutatásnak az lenne, ha sikerülne rekonstruálni a település százötven-kétszáz évvel ezelőtti közösségét, életét és mindennapi törekvéseit. Rendkívül izgalmas, amikor egy olyan faluban, amelynek történelméről szinte semmit sem tudunk, a felkutatott irattári anyagok alapján több tíz oldalt lehet írni, nevekkel, családi leltárakkal, történetekkel lehet összekapcsolni a temetőben álló sírjeleket.

– Mekkora szerepet játszott havadtói származása a maroszekei település kiválasztásában?

– Tagadhatatlan, hogy szerepet játszott, azonban ennél sokkal többet nyomott a latban az a tény, hogy Havadtón a térség legértékesebb temetője található, ahol több mint négyszáz homokkőbe faragott sírjel állít emléket az elmúlt századoknak. Míg sok településen fejfákat vagy kőereszteket állítottak, Havadtó temetőjébe az 1700-as évek végétől természetes formában meghagyott homokkő sírjelek kerültek. A 19. század elején a helyi írástudók még minimális átalakítással örökítették meg az elhunyt emléket, 1840-től azonban Menyhárt Károly tökélyre emelte a helyi sírkőfaragás mesterségét. Egyedi tervezésű és kivitelezésű kővei a székelyföldi népművészet újonnan felfedezett gyöngyszemei. Ábrázolásai közt virtuóz vonalvezetésű növénymotívumok, állat- és emberalakos, aláírt és monogramos sírjelek találhatók. Alkotásain visszaköszön a kor népművészete és mondavilága, s őt tekinthetjük a falu első ábrázolóművészeként, fotográfus-előfutárának: néhány esetben a maga eszközeivel az elhunyt arc-

képét is kőbe faragta. A leleményesen formált-faragott sírkövek és verseik, felirataik családi kötelekekről, közösségi összetartozásról, nagyfokú gyermekhalandóságról, foglalkozásokról, a régi emberek érzéseiről és világszemléletéről mesélnek. Nem hiába a falu régi temetője és néhány sírkőfaragójának munkássága az erdélyi magyarság jelentős kulturális értékeit összesítő Erdélyi Értéktár része. Az sem mellékes, hogy a havadtói Menyhárt Károlynak a térség legalább huszonöt-harminc településéről érkeztek rendelései.

– Miként sikerült a havadtóieket megmozgatni, az ügy mellé állítani?

– Székelyföldi kutatásaim során valóban ebben a Küküllőmenti faluban sikerült a legjobb eredményeket elérni, a múlt örökségét közkinccsé tenni és továbbörökíteni. Az ügyet a helyi Pro Havadtó Egyesület képviselte, amelynek tagjai a közösség megbecsült és meghatározó tagjai; nélkülük semmire nem mentünk volna. Felhívásukra tíz alkalommal összesen mintegy száz helybéli lakos kapcsolódott be az akcióba.

– Előadásai során a negatív példákat is meg szokta említeni. De egyáltalán hova fordulhat szakvéleményért, irányításért az a közösség, amely felvállalná saját régi sírkertje rendbetételét, emlékei gondozását, átmentését?

– A székelyföldi múzeumok olyan intézmények, ahova mindenféle, népi kultúrával kapcsolatos kérdéssel lehet fordulni. Abban az esetben, ha az adott intézményben nincs ezzel a szakterülettel foglalkozó személy, az érdeklődőt a megfelelő szakemberhez irányítják, hisz szakmán belül valamennyien ismerjük egymást. Örömmel tölt el, hogy az utóbbi időben egyre több településről érkezik ilyen jellegű megkeresés.